

„A Nyugattól a Kelet Népeig”

MÓRICZ ZSIGMOND MŰVEI OROSZUL ÉS UKRÁNUL

Talán megbocsátható vétek, ha Dobossy László — helyzet tudatunkat elmélyítő, közös szándékainkat egymáshoz igazító — szép tanulmánykötetének a címét — *A közép-európai ember* — némileg módosítva, kitágítva, Móriczra imígyen alkalmazzuk: kelet-közép-európai ember. Ugyanis Dobossy a kötet egyik írásában, Móricz helyét keresve a világirodalomban, így fogalmaz: „Igazi értékét és nagyságát a kelet-európai irodalmakon nevelkedett olvasók érzékelhetik valószerűen. Az indulatok, amelyek Móricz regényeit feszítik, a szertelenségek, a mértéktelenségek, amelyek a nyugati olvasókat esetleg zavarhatják, itt az élet, a sors és a valóság hiteles művészi megjelenítéseként hatnak. Érdemes és bizonyára tanulságos lenne tüzetesen és módszeresen összehasonlítani a Móricz-életművet néhány olyan életművel, melyek egyidejűleg keletkeztek a szomszédos irodalmakban. Bizonyára meg lehetne lelni a magasabbrendű törvényszerűség okát, amely párhuzamos fejlődés folyamán azonos típusú művek alkotására készítette a különböző kelet-közép-európai irodalmak művészeit”.

Kapcsolattörténeti tanulmányokból már tudjuk, hogy Móricz Zsigmondot mély rokonszenv fűzte a nagy orosz klasszikusokhoz — Puskinhoz, Tolsztojhoz, Dosztojevskijhez —, a kortársak közül pedig Gorkijhoz, Solohovhoz. Amit Tolsztojról, a „lélekben való dolgok mesteremberé”-ről mond, az nemcsak főhajtás a zseniális művész előtt, hanem egyben önszuggeraló és irányt jelölő mozdulat is: ime, íróársak, így kellene nekünk is cselekedni! Tolsztojról írja Móricz — „a népe számára szívja föl a nagy emberi könyvkultúrát, mint méh a virágport, hogy mézzé szórja a maga népének. S ha ebből a szempontból nézzük a magunk kurta emlékü, melegágyi irodalmát: arra a csodálatos meglepetésre bukkanunk, hogy a mi íróink közt senki sincs, aki a nép számára dolgozzon: mi mind valami hamis látás és beállítás alapján, a nép nagy életét és bölcsességét akarjuk kiszívni, hogy mézzé kenjük a legfelső réteg, a nép kizsákmányolói számára”. E gondolatok tükrében méginkább egyértelművé válik a Móricz által felvállalt szerep, s hogy lett, Ady szavaival „Nyugat csapatjának keleti zászlója”.

Hasonló elragadtatással ír Móricz az Anyegin Eugénről (!), bár ez esetben mintha lelkesedését a századelő intellektüeljeinek az orosz klasszikusok iránti — sok esetben indokolt, természetes, máskor a nyugati divat sugallta — érzelmei is színezik: „Egyelőre Puskin árnyékában él a magyar irodalom... Nincs egy sora (ti. a Jevgenyij Anyeginnek — B. Gy.), amely egész dús áradatban ne ontaná egy elmúlt s letörült irodalmi ízlés és kultúra illatát, ízét, báját, de nincs egyetlen sora, amely fals lenne, amely sebezni tudná érzékenységünket.”

Egy szokványos fordulattal most azt is mondhatnánk: bősséggel idézhetnénk Móricznak az orosz, illetve az orosz-szovjet írókról szóló megnyilatkozásait, de ez így félrevezető lenne és emellett nem is igaz. Azt viszont tudjuk, hogy könyvtárában ott voltak az orosz írók művei, hogy minden bizonnyal nem kis figyelemmel olvasta a *Csendes Don* — jócskán megcsonkított! — első magyarítását; bizonyára a Nyugatban — mint társszerkesztő, s mint főmunkatárs — is figyelemmel kísérte Hamvas Béla, Laziczius Gyula, Cs. Szabó László, Németh László, Nagy Lajos, Kassák Lajos stb. mértékadó elemzéseit, cikkeit, amelyek az orosz, illetve az orosz-szovjet irodalom eseményeiről tájékoztattak. De bizonyára Gorkij tanulmányát sem mulasztotta el (*Az író hivatása — és korunk orosz irodalma*), amelyet orosz kortársa a *Nyugat* szerkesztőinek felkérésére írt, s az orosz irodalom elkötelezettségét hangsúlyozva

olyan új neveket ajánl az olvasók és a szerkesztők figyelmébe, mint: Konsztantyin Fegyiv, Vszevolod Ivanov, Leonyid Leonov és Mihail Zoscscenko. Konkrét, az egyes művekre kiterjedő hatásvizsgálat hiányában nehéz lenne egyértelműen kijelenteni: igenis, Móricz Zsigmond regényeire hatással voltak az orosz klasszikusok; annyit azért megkockáztathatunk, hogy főként Tolsztoj művei feltétlenül befolyásolták, alakították írói szemléletét.

Úgy gondolom, ahhoz hogy számba vehessük Móricz oroszul és ukránul megjelent műveit, ennyit el kellett mondanunk a két háború közötti irodalmunk egyik legjelentősebb írójának az orosz irodalomhoz való viszonyáról.

Az orosz olvasóknak 1926-ban lett volna az első lehetőségük Móricz Zsigmond nevét megismerni. *Sárarany* című regénye ugyanis ekkor jelent meg, de szinte semmi visszhangja nem volt. Ehhez nyilván az is hozzájárult, hogy a fordítást nem az eredetiből készítették. Ezt követően az ismert történelmi okok miatt a kiadók nem tolongtak Móricz műveit kiadni. No és bizonyára szerepe volt ebben a szovjet irodalom akkori helyzetének: bezárkózásra, elszigetelődésre való hajlandóságának, valamint a magyar proletárirók platformtervezetének is, amelyet 1931-ben fogadtak el Moszkvában. E szerint: „A fináncőke fasiszta diktatúrájának teljes kiépülése idejére a Nyugat minden »radikálosodó« színezetét feladja és politikailag szigorúan beilleszkedik a fasiszta »nemzeti egységbe«, fajra és vallásra való tekintet nélkül s művészetében magát a »nemzet virágos kertjének« (Móricz Zsigmond) hirdeti”.

A *Sárarany* megjelenésétől számítva majd harminc év telik el, mígnem Móricz, immár adekvát fordításban, novelláival újra bemutatkozhat az oroszul olvasóknak. Hidas Antal szerkeszti a kötetet, aki ezt követően is több Móricz-mű kiadásánál bábáskodik, az előszót pedig Oleg Rosszijanov írja, aki ma is Móricz legjobb orosz ismerőjének számít. Számítalan elő- és utószó, valamint tanulmány fűződik a nevéhez, amelyekben ha olykor kissé merev szempontok alapján is, de elvi megalapozottsággal, következetesen hirdeti Móricz műveinek egyedi értékeit.

A novellásköteten alig száradt meg a nyomdafesték, amikor már a *Rokonokat* is kézbe vehették az orosz olvasók. A fordítás munkájában ketten osztoztak: Oleg Gromov és Ivan Szalimon. Azóta mindkettőjük neve ismertté vált a magyar irodalom külföldi tolmácsolói között.

Követve az időrendi sorrendet, itt emlékezünk meg az első ukrán Móricz-kiadásról (1954). Ez Ungvárott jelent meg, s egy csokorra való novellát tartalmazott, természetesen a *Hét krajcár* is közöttük volt. A fordító nevét is feltétlenül meg kell említenünk; Ivan Csendej ugyanis a kárpát-ukrán próza kiemelkedő egyénisége, aki saját vallomása szerint is nagyon közel érzi magához Móricz életművét. Különösen szembetűnő, hogy milyen érzékenyen, plasztikusan sikerült visszaadnia a móriczi nyelvezet líraiságát, balladisztikus tömörségét.

A felsorolt fordításokból láthatjuk: az 1954-es esztendő fontos mérföldkő a Móricz-életmű hatósugarának kitágításában.

Ezt követően immár látványos áttörések, igaz, jelentősebb megtorpanások, kihagyások nélkül jelennek meg a nagy magyar író művei orosz, illetve ukrán nyelven.

1958-ban szintén két fontos gyűjtemény lát napvilágot: egy válogatás az író ifjúságnak szánt írásaiból, s a jelentősebb: Móricz válogatott művei két kötetben. A két kötet magában foglalja a *Rokonokat*, a *Boldog embert*, valamint elbeszéléseket, novellákat. Mindkét kiadványt Hidas Antal válogatta.

Az 1959-es esztendő nagyot lendít Móricz szovjetunióbeli népszerűségén: Jelena Malihina fordításában megjelenik a *Légy jó mindhalálig*. Bizonyára ezt követően sok olvasó keresi az *Uri murit*, amikor két évre rá megjelenik E. Umnyakova fordításában.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy adósságot törleszt az Iszkussztvo könyvkiadó, amikor Geiger Béla válogatásában megjelenteti Móricz drámáit. Geiger mint fordító is részt vesz a munkában, mellette Alekszandr Gerskovics, Jelena Malihina stb. nevét olvashatjuk.

1963-ban újra egy népszerű Móricz-mű kerül a könyvesboltokba Kun Ágnes fordításában: a *Forró mezők*.

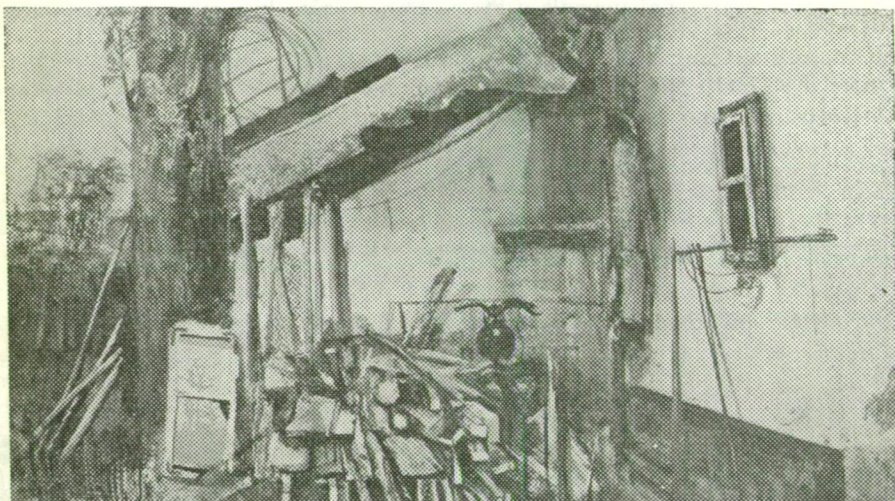
Ezt az évet talán mégis egy másik megjelenés teszi emlékezetessé: Jurij Skrobinec érzékenyen, nagy átéléssel fordította le ukránra a *Légy jó mindhalálig*-ot. Skrobinectől tudjuk, hogy bizonyos „negatív történelmi tapasztalatok” is érzékennyé tették őt Nyilas Misi sorsa iránt (mint magyarul nem tudó, bátortalanul botladozó diák került Husztról egy budapesti gimnáziumba a negyvenes években, s különösen kezdetben eléggé szorongva élte diáknapjait).

1968-ban Kijev a színhelye az újabb ukrán Móricz-gyűjteménynek. Az Ungvártott élő Jurij Kerekes fordításában jelennek meg Móricz elbeszélései.

1970-ben újra egy novellagyűjteménnyel biztosította a folyamatos jelenlétet Móriczknak Kun Ágnes az orosz olvasók körében (Zsuzsanna Klagenfurtban).

Természetesen jelen felsorolásnál nem vehettük figyelembe az antológiákban, folyóiratokban elszórtan megjelent írásokat, s arra sem volt lehetőségünk, hogy a Szovjetunió többi népének nyelvén kiadott Móricz-művek nyomába eredjünk, pedig így sokkal árnyaltabb képet kaphatnánk Móricz szovjetunióbeli útjáról. Egy dolog azonban így is szembetűnő: az eddigi Móricz-fordításoknál elég gyakorta bábáskodtak emigrációban élő vagy élt íróink. A fentiekből is láthatjuk, hogy Móricz népszerűsítéséért különösen sokat tett Hidas Antal és Kun Ágnes. Azonban az elmúlt évtizedekben felnőtt egy olyan fordítónemzedék (az oroszok közül Gromov, Malihina, Szalimon, Szergej Fagyjev stb.; az ukránoknál Kira Sahova, Jurij Skrobinec, Ivan Csendej, Ivan Mehela), akiknek már bizony el lehet engedni a kezét, hadd tegyék még árnyaltabbá az eddig kialakult Móricz-képet a szovjet olvasók előtt. Ők már elméleti felkészültségük okán is jó ízléssel el tudnának igazodni a magyar irodalom jelenségei között, így minden bizonnyal méginkább tudatosítanák Móricz Zsigmond életművének elvéülhetetlen érdemeit. Mert, s itt hadd térjek vissza Dobossy László már idézett írásához, „...valószínűnek látszik, hogy Móriczhoz hasonlóan irodalmunk más nagyjai is — épp talán a külföldön kevésbé értett és értékelt nagyok — úgy kapnák meg igazi méreteiket, ha kelet-közép-európai távlatba vetítve, a szomszéd népek irodalmának párhuzamos jelenségeivel összehasonlítva vizsgálánánk és terjesztenénk műveiket.

...Így kap teljesebb értelmet az az egyébként majdnem jelképes életrajzi adalék, hogy a *Nyugat* egykori főmunkatársa, majd társszerkesztője élete vége felé a *Kelet Népet* szerkesztette buzgalommal.”

CSIKÓS ANDRÁS MUNKAJA